

wijs in Nederland. Historici zijn van oudsher geneigd zich op het hogere te richten. Naar mijn oordeel zouden Nederland (en Europa) erbij gebaat zijn als onderwijshistorici het nijverheidsonderwijs uit het verdomhoekje zouden halen. Ik ben erg benieuwd naar de rol en betekenis van het nijverheidsonderwijs in de discussie die Lechner beschrijft. Hij geeft aan dat de *Realschul*pedagogen, om aanzien te winnen, zich afwenden van het nijverheidsonderwijs. In de jaren 1840 zette de industrialisatie definitief door. Welke rol speelde het onderwijs daarbij?

Joseph Wachelder,
Universiteit Maastricht

Lizet Duyvendak, *'Door lezen wijder horizont'.* Het Haags Damesleesmuseum (Nijmegen: Vantilt, 2003) 407 pp. ISBN 90-75697-95-3

De laatste decennia is internationaal de belangstelling toegenomen voor de studie van de zogenoemde literaire instituties. Daartoe horen niet alleen bibliotheken, boekhandel en uitgeverij, maar bijvoorbeeld ook de literaire kritiek, het letterkunde-onderwijs en het literaire prijzenstelsel. In 1992 werd in de Verenigde Staten de Society for the History of Authorship, Reading and Publishing (SHARP) opgericht, die onderdak biedt aan academici uit uiteenlopende vakgebieden die zich met zulke onderwerpen bezighouden. In Nederland ontstond in 1993 de Nederlandse Boekhistorische Vereniging. Deze brengt elk jaar in juni een 'Jaarboek voor Nederlandse Boekgeschiedenis' uit. Ook in ons land staat de geschiedenis van boekhandel, uitgeverij, bibliotheek en leesgezelschap dus in de belangstelling. Een van de merkwaardige fenomenen op dit gebied vormt het Haagse Damesleesmuseum, opgericht in 1894. Dit Leesmuseum bestaat nog steeds, de laatste 50 jaar onafgebroken gevestigd op het adres Nassauplein 15 in Den Haag.

Lizet Duyvendak, medewerkster van de Open Universiteit te Heerlen, publiceerde bij het honderdjarig bestaan van het Damesleesmuseum een met foto's geïllustreerd boekje over de geschiedenis van dit instituut. In de dissertatie 'Door lezen wijder horizont', in 2003 aan de Universiteit Utrecht verdedigd, diept zij dit onderwerp verder uit. Duyvendak pendelt daarmee naar eigen zeggen tussen heden en verleden, door de studie van de geschiedenis van het instituut (op basis van archief- en ander bronnenmateriaal) aan te vullen met empirisch onderzoek onder de leden van nu. Ze ziet zichzelf in het gezelschap van literatuurhistorici die soms voor het verklaren van patronen in het verleden eigentijdse theorieën over cultuurdeelname benutten, terwijl contemporaine onderzoekers zich soms op historische ervaringsfeiten beroepen. De combinatie van een historische en een contemporaine invalshoek leidt uiteindelijk tot in totaal 15 deelvragen voor het onderzoek, met de doelstellingen van het Damesleesmuseum in relatie tot de motieven en wensen van de leden als rode draad.

Duyvendak plaatst het initiatief tot het Damesleesmuseum enerzijds in de traditie van leesgezelschappen en -kringen vanaf de achttiende eeuw, anderzijds in de eerste feministische golf aan het einde van de negentiende eeuw. De herkomst van de oprichtsters uit goeude kring verklaart tegelijk de keuze van de naam (Dames- in plaats van Vrouwen-leesmuseum) en het feit dat men vrij makkelijk eigen panden kon huren op uiteenlopende lokaties-op-stand. Nieuw in het Damesleesmuseum was dat de leden zelf hun boeken mochten uitzoeken, een aanpak die in veel andere bibliotheken pas veel later werd ingevoerd. Omdat tot in de jaren 30 de openbare bibliotheken nog

bescheiden van opzet waren en daardoor weinig concurrentie boden, was er de eerste decennia een gestage toestroom van leden. De inzinking in de crisisjaren (die kennelijk de leden en hun gezinnen niet onberoerd lieten) werd gepareerd met het verbreden van activiteiten met lezingen, met allerlei gezelligheidsactiviteiten en met het ontvangen van gasten uit binnen- en buitenland. Na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog moest het DLM zijn werkzaamheden beperken en vanaf 1943 noodgedwongen stopzetten. De eerste jaren na de oorlog maakte het leesgezelschap een grote bloei door, die echter in het begin van de jaren 60 weer stakte. Veranderende leefpatronen, de opkomst van de televisie en de concurrentie van de (bijna) gratis openbare bibliotheek golden als verklaring daarvoor. Tot 1985 maakt het DLM een moeilijke tijd door, maar vanaf dat jaar gingen de zaken weer iets beter en slaagde men erin, de achterban wat te verjongen. In 1995 telde het DLM ca. 500 leden. Duyvendak vult deze historische schets aan met een studie van het aanschafbeleid van het gezelschap. Daartoe maakt ze een analyse van het bezit aan kranten, tijdschriften en boeken, de laatste onderscheiden naar taalgebied van herkomst en genres. Om na te gaan in hoeverre de keuze van de aanschafcommissie afweek van het gangbare, werd de reactie van de literaire kritiek geïnventariseerd op de boeken die in uiteenlopende perioden verschenen. Duyvendak signaleert een opvallend open keuze van het Haagse leesgezelschap. Zowel de (vaak voor vrouwen te pikant geachte) naturalistische roman, de sociaal-kritische literatuur of literatuur die de vrouwenzaak bepleitte, wordt allerm minst geweerd. Men laveert wel tussen de klippen van de verzuiling door, in de achtereenvolgende perioden ontstaat er discussie over boeken of stromingen die maatschappelijk omstreden zijn, en enkele auteurs halen het niet (bijvoorbeeld Hermans' *Mandarijnen op zwavelzuur*). Maar in het algemeen is de literatuurkeuze doortastender dan men in een vrij exclusieve instelling voor dames uit de goeie stand zou verwachten.

De waarde van dit boek zit naar mijn mening in de grondige beschrijving en analyse van een fenomeen dat in de geschiedenis van boekverspreiding en leescultuur in Nederland een bijzondere plaats inneemt. Met het feit dat de enquête onder het hedendaagse ledenbestand (ruim de helft deed mee) niet tot grote verrassingen leidt, valt te leven. Zowel qua sociale samenstelling als leesvoorkeuren en leesmotivatie blijkt de groep gebruiksters van het Leesmuseum keurig te passen in het profiel dat allerlei empirisch sociaal-wetenschappelijk lezersonderzoek van de laatste decennia voor deze groep heeft klaargezet. Goed ook dat deze studie juist op dit moment is ondernomen, omdat de gegevens over de leeftijd van de leden twijfel oproepen of het Damesleesmuseum het volgende jubileum in 2019 gaat halen. De mooi verzorgde uitgave telt enkele bijlagen, waaronder de lijsten van aangeschafte boeken in een aantal peiljaren uit de geschiedenis van het Leesmuseum. Vooral de overzichten uit het eerste decennium van het bestaan van het Damesleesmuseum maken er ons weer van bewust, hoe ver-gankelijk literaire roem is.

Frank de Glas,
Universiteit Utrecht